

Anni Jürine

Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi spetsialist, kes tegeleb keele muutumise, eriti leksikaliseerumis- ja grammatiseerumisprotsesside ning akadeemilise väljendusoskuse uurimise ja õpetamisega

Djuddah A. J. Leijen

Tartu ülikooli maailma keelte ja kultuuride kolledži lektor, kes on spetsialiseerunud akadeemiliste tekstide kirjutamise õpetamisele

Ilona Tragel

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse ja Beiwai ülikooli eesti keele õppejõud, kelle uurimisteemad on verbisemantika ning viimastel aastatel ka tagasiside kirjutamisprotsessis

Tagasiside kirjutamisprotsessis

Kui tihti mõtleme oma kirjatöödele tagasisidet saades, et mida rohkem kommentaare, seda parem on? Artiklist selgub, et õpetaja ulatuslik tagasiside ei ole mitte karistus, vaid eelis, ning et ka kaasõpilaste kommentaarid võivad olla väga kasulikud. Kõige tähtsam on aga see, et kommentaarid tuleksid õigel ajal ehk kirjutise sellises etapis, kui on lihtne parandusi teha.

Tagasiside õppeprotsessis

Tagasiside on õppeprotsessi lahutamatu osa. Selleks et õppija mõistaks, kuidas tema teadmiste või oskuste omandamine edeneb, on oluline, et ta saaks selle kohta tagasisidet. Tagasiside kujundab õpilases arusaama

õppeprotsessi praegusest olukorrast, soovitud tulemusest ja arengust soovitud tulemuse suunas. Tagasisidel on erinevaid vorme – näiteks ühelt poolt võime rääkida kirjalikust ja suulisest tagasisidest, teiselt poolt õpetajalt ja kaasõppijalt saadavast tagasisidest. Siinses artiklis keskendume eelkõige kirjalikele töödele antavale tagasisidele.

Tagasiside puhul saab rääkida ka selle kasulikkusest ja tõhususest. Kuigi tõhus tagasiside on enamasti ka kasulik ja vastupidi, ei pruugi need mõisted alati täielikult kattuda. Tagasiside kasulikkus seostub eelkõige hinnanguga – kas õppija peab saadud tagasisidet kasulikuks. Tagasiside tõhusus väljendub aga selles, kas tagasiside mõjutab õppija arengut õppeprotsessis. Kui õpilane esitab õpetajale kirjaliku töö, näiteks kirjandi või essee, ja saab õpetajalt tagasisidet (nt hinde ja kommentaarid või parandused veerisel), siis peab ta seda tagasisidet suure tõenäosusega kasulikuks. Samas võib sellise tagasiside tõhusust pidada minimaalseks. Kuigi teksti autor võib tagasiside põhjal teha järeldusi selle kohta, kuidas tal läheb ja kuidas järgmine kord paremini teha – ja ilmselt mingil määral teebki – ei ole tal võimalust tagasisidet ära kasutada sama ülesande kontekstis. Kuigi keegi ei keela õppijal oma tööd peale hindamist õpetaja kommentaaride põhjal ümber kirjutada, ei ole see kuigi levinud tava (heaks erandiks on vigade parandused näiteks matemaatikas). Seega tähendab tagasiside andmine tihti seda, et õpetaja parandab õpilaste töid, kuid õpilased ise oma tööd enam ei paranda.

Seesugune õpilaste valmis tööde „parandamine” on Eesti haridusmaastikul aga üsna levinud praktika, kusjuures parandamine on sellistel juhtudel suuresti võrdeline hindamisega. Samas, selleks et õppijaid eriti teksti kirjutamise protsessis paremini toetada, peaks seesugune parandamine saama osaks kirjutamis- ja õppimisprotsessist, mitte seostuma tulemusega.

Tagasiside kirjutamisprotsessis

Protsessikeskse tekstiloomede edendajad rõhutavad, et tagasiside on osa kirjutamisprotsessist (Lundstrom ja Baker 2009, Hyland 2003, Zhang 1995) ja siin tuleb silmas pidada seda, *millal*, *mille kohta* ja *kuidas* tagasisidet antakse. Järgnevalt vaatleme neid tahke üksikhaaval.

Tagasiside kirjutamisprotsessi varastes etappides. Nii kõrghariduses kui ka üldhariduskoolis on kirjalike tööde tagasiside üks tavalisemaid vorme

lõpptulemuse hinne, millele lisanduvad sageli kommentaarid-parandused, mis osutavad konkreetsele probleemkohale või veale.

Kirjutamisprotsessis on aga eriti oluline, et tagasiside jõuaks autorini teksti loomise ajal, mitte pärast teksti valmimist. Siin on oluline mõista, et kirjutamisprotsess ei ole lineaarne, st teksti kirjutamist ei peaks alustama algusest ja lõpetama lõpus. Seega, varase etapi all mõeldakse siin mitte teksti algust, vaid mustandit. Üldisemalt võib mustandi all mõista igasugust viimistlemata teksti, s.o esimesi mõtteid, mis autor on kirja pannud. Mustandiks võib lugeda nii kavapunkte ja märksõnu kui ka seotud teksti. Tagasisidestamisel kehtib põhimõte, et mida varasemas etapis autor oma tekstile tagasisidet saab, seda lihtsam on tal oma teksti ise parandada. Kujutage ette olukorda, kus autor on teksti juba (peaaegu) valmis kirjutanud, kuid selle esitamisel selgub, et vaatamata hoolikale sõnastusele ei vasta tekst nõuetele ning tuleb suures osas uuesti kirjutada. Nüüd on autori ees tunduvalt keerulisem probleem, mille tekkimist oleks õigel ajal saadud tagasiside ilmselt vältinud.

Teine põhjus, miks tagasisidestada tuleks juba mustandit, on see, et ei tagasisidestaja ega teksti autor ei saa keskenduda korraga kõigele. Seega jäävad olukorras, kus teksti tuleb ulatuslikumalt muuta ja ümber kirjutada, prevaleerima pindmised parandused (nt õigekirjavead, sõnastus- ja lausestusprobleemid, stiil). Seda põhjusel, et pindmisi parandusettepanekuid on lihtsam teha ja ka lihtsam sisse viia (Leki 1990). Kui tekst vajab aga ulatuslikumaid muudatusi (nt teksti fookus on paigast ära, tekst ei ole sidus või arusaadavalt liigendatud, teemaarendus on laialivalgus vms), siis pindmised parandused teksti ei päästa. Juhul kui tagasisidet antakse kirjutamisprotsessi kestel, on võimalik eri tasandi probleemidega tegelda ükshaaval – kõigepealt tuleb üle vaadata, kuidas tekst tervikuna toimib, ja teha vastavad parandused ning alles siis keskenduda pindmistele puudustele.

**Kui tekst vajab
ulatuslikumaid muudatusi,
siis pindmised parandused
seda ei päästa**

Tagasiside nende aspektide kohta, millele autor ise tähelepanu juhib.

Kui ollakse harjunud esitama valmis tekste, võib olla autoril alles poolleiolevat teksti väga raske kellegagi, eriti õpetajaga jagada. Seetõttu on väga oluline, et kõigil osapooltel on ühesugune arusaam sellest, millises

tekstiloomeprotsessi etapis autor parasjagu on ning millele tuleks mustandi tagasisides tähelepanu pöörata. Seega saab autor potentsiaalselt tõhusaimat tagasisidet just siis, kui toob ise välja kohad, kus ta kahtleb. Näiteks võib autor küsida tagasisidestaja arvamust selle kohta, kas tekstis toodud näide illustreerib väidet piisavalt hästi, kas põhjendusi tuleks pikemalt lahti kirjutada, kas lugeja jaoks on teatud argument veenev ning kui ei, siis miks jne. Tekstiloometavapraktikas, mis on suunatud rohkem tulemusele kui protsessile (vt nt Murray 1984, Jürine jt 2014), on pigem kombeks arvatavaid puudusi varjata ning loota, et lugeja neid märka. Protsessikeskses tekstiloomes julgustatakse autoreid oma kahtlusi tagasisidestaja jaoks välja tooma. Ikka selleks, et lõpptulemus saaks parem.

Toome järgnevalt konkreetse näite, kuidas teksti autor potentsiaalsete tagasisidestajate (kes järgnevas näites on kaasõpilased) poole võiks pöörduda:

- (1) Kirjutan uurimistööd keemias teemal /.../. Sain valmis esimese mustandi 2. peatükist. Palun teie tagasisidet selle kohta, kas peatüki 2. ja 3. lõigu vaheline üleminek on sujuv ja loogiline või liiga järsk; kas kolmandas lõigus esitatud arutluskäik on selge; kas neljandasse lõiku tuleks lisada näide. Öelge veel, kas kogu tekst tundub teile natuke liiga lihtsameelne? Kas stiil võiks olla vähem „targutav”? Olen tänulik ka igasuguse muu tagasiside eest! Palun ärge õigekeelsusele veel tähelepanu pöörake, tekst on alles keeleliselt lihvimata.

Selles näites on autori küsimused seostatavad konkreetsete tekstiosadega. Sellised konkreetsete küsimused aitavad vältida liiga üldsõnalist tagasisidet, samuti tagasisidet, mida autor hetkel ei vaja (nt kirjavigade väljatoomine), sest ta pole kirjutamisprotsessis veel nii kaugele jõudnud. Samuti aitab see vältida liigset vormile keskendumist. Liigselt vormile keskenduva tagasiside näide on järgmine:

- (2) ... ole hea ja vaata oma kirjutamisülesanne üle. Reeglite järgi peab seal olema 4 lõiku (vaata õpikust), lõigud peavad olema üksteisest selgesti eristatavad - kas tühi joon vahele või taandrida.¹

¹ Siin ja edaspidi: kui teisiti ei ole märgitud, on tagasiside näited autentset ja päri- nevad autorite kogutud tagasiside korpusest MADis.

Mustandi tagasisidestamise juures on oluline ka mõista, et selles etapis ei ole tagasisidestaja (veel) hindaja. Selleks et autor saaks oma poolelioleva teksti ja selle probleemid tagasisidestajale usaldada, peab ta olema veendunud, et tema teksti ei hinnata lõpptulemusele seatud kriteeriumide alusel. Tagasisidestaja roll selles etapis on aidata autoril näha puudusi, mida ta ise ei näe, pakkuda n-ö värsket pilku ning aidata autoril seeläbi teksti *parandada*. Seejuures ei ole tagasisidestaja ise parandaja rollis, st tagasisidestaja ei tee autori tööd tema eest ära, vaid juhib autori tähelepanu kitsaskohtadele ning vastab autori esitatud küsimustele. Seetõttu sobib kirjutamisprotsessis kasutada justnimelt kaasõppijate tagasisidet, sest kaasõppijad ei ole üksteise tekste kommenteerides hindaja, vaid nõuandja rollis. Samas arendab teise teksti analüüsimine ja kommenteerimine ka tagasisidestaja enda kirjutamisoskust (Lundstrom ja Baker 2009). Olulist rolli mängib õppeprotsessis ka asjaolu, et niiviisi ole võimalik teksti kirjutamist jätta viimasele hetkele ning saadud tagasisidet saab ja tuleb kasutada sama teksti parandamisel. Selline protsess toetab eriti neid, kes on tekstiloomes nõrgemad. Peale selle soodustab õppija (kirjutamisoskuse) arengut refleksioon (Hyland ja Hyland 2006), st oma kahtluste ja probleemide diagnoosimine, sõnastamine ja kirjanemine.

Tagasiside toon. Tagasiside uurijad on seletanud (nt Leijen 2016), milline tagasiside on kõige tõhusam. Konkreetselt eesti keele kohta puuduvad kahjuks uurimistulemustel põhinevad andmed, kuid oletagem siin, et mõned strateegiad põhinevad üldinimlikel väärtustel. Näiteks mõjuvad demotiveerivalt väga üldised kommentaarid, mis ei ava üldse probleemi sisu (3) või teevad seda väga üldisel ja/või kärsitul viisil (4):

(3) ????

(4) ... sellisel teemal [tekst] peaks selges keeles ja vigadeta olema. Parandatagu lohakusvead ära.

Sellistest kommentaaridest on võimalik saada aru, et tagasisidestaja on tekstis mingit puudust märganud, kuid autorina ei pruugi me alati aru saada, mis täpselt lugejat on häirinud. Halvim variant on, kui sellise kommentaari saanud autor reflekteerib vales suunas ning viib sisse muudatusi, mida ei tema ise ega tagasisidestaja vajalikuks ei pidanud. Lisaks tuleb näite (4) juures tähele panna seda, et mainitud on vaid teksti pindmisi puudusi

(õigekeelsuse ja lohakusvead). On leitud, et autorid ei vii seesugusest kommentaarist lähtuvaid parandusi suure tõenäosusega sisse isegi siis, kui tagasisidestaja on muudatuse vajalikkust põhjendanud (Leijen 2016).

Tagasiside andmisel tuleb hoolega tähele panna, kuidas me oma kommentaarid sõnastame. Kõige lihtsam on seda teha, kui mõtleme, millist tagasisidet me ise sooviksime saada. Seega, kui me teame, et meie tekst ei ole veel valmis ja me oleme esitanud tagasisidestajatele konkreetseid küsimused ja näidanud ära, kus me kõhkleme, ei tohi tagasisidestaja võtta liigkriitilist või kärsitut tooni (vt näited (3)–(5)), sest ka see mõjub autorile demotiveerivalt. Samas ei tohiks tagasisides olla ka tühja üldist kiidulaulu (näide (6)).

(5) Teoreemi sõnastused??

(6) Mulle meeldis! Väga hästi kirjutatud tekst. Kõik on korrektne, midagi erilist silma ei hakanud peale ühe komavea (kolmandas lauses).
[väljamõeldud näide]

Kuidas siis tagasisidet ikkagi sõnastada? Autorit aitab tagasiside, mis on kriitiline, kuid edasi antud neutraalses, sõbralikus toonis. Nii positiivne kui ka negatiivne kommentaar peab olema konkreetne. On leitud, et tõhusam on selline tagasiside, milles pakutakse teksti autorile lahendusi või teid selleni, kuidas ta saaks teksti paremaks muuta (Leijen 2016), nt *Peaksid selle lause ehk kaheks lühemaks lauseks tegema. Mõtles, kas oleks mõni näide, mis su mõtet paremini illustreeriks või Ma olen sinuga nõus, aga ma arvan, et tekstis toodud põhjendus ei ole piisav, püüa leida teisi argumente.*

Tagasiside üldised kriteeriumid. Peale autori välja toodud küsimuste ja probleemide peaks tagasiside toetuma ka üldistele kriteeriumidele. Need kriteeriumid tuleks sõnastada vastavalt teksti kirjutamise ja õppeeesmärgile, teksti žanrile jms. Tagasiside kriteeriumid peavad olema teada ka teksti autorile, et tal oleks võimalik neid teksti kavandamise ja kirjutamise ajal arvesse võtta. Seejuures tuleks kriteeriumid sõnastada võimalikult eksplitsiitselt, et neid oleks nii teksti autoril kui ka tagasisidestajal endal lihtne järgida. Seega ei pruugi trafaretid nagu „väljendub korrektselt” olla üheselt mõistetavad ning sellisena ei ole neist ei autorile ega tagasisidestajale kasu.

Tagasiside kriteeriumid on omakorda seotud juhise või töökäsuga. Peamine info selle kohta, mida teksti autorilt oodatakse, on esitatud töökäsus. Seega tugineb autor teksti koostamisel eeskätt töökäsule ning hindamiskriteeriumid on töökäsus esitatule täienduseks. Näiteks võivad need anda lisainformatsiooni selle kohta, millele tuleks töö koostamisel tähelepanu pöörata, milline aspekt on teistest suurema kaaluga jms. Töökäsu ja hindamiskriteeriumide sõnastamisega tasub eriti palju vaeva näha just selliste tekstide puhul, mille žanritunnused on ebamäärasemad. Näiteks ei pruugi selliste tekstide puhul nagu *analüüs* või *arutlus* olla autorile üheselt selge, missugust teksti temalt oodatakse. Seetõttu tuleks sellistel juhtudel esitada töökäsus näiteks struktuurilemendid jms info ning selged kriteeriumid, mille järgi kujuneb hinne. Näiteks tänapäeva kiire elutempoga maailmas on igal alal oluline kindlasse ajaraami mahtumine. Nii ka tekstiloomes: ülesande andja peab võimalikult täpselt määrama, kui pikka teksti ta autorilt ootab. Samuti peaks töökäsk sisaldama infot selle kohta, mis osad tekstil on (kas tekst tuleks liigendada (ala)peatükkideks, kas tekstil peab olema sissejuhatus ja kokkuvõte); kas tekst peab põhinema allikatel või oodatakse autorilt omaloomingut, kas tekst peab olema kirjeldav, arutlev, argumenteeriv. Sellest lähtuvad hindamiskriteeriumid näitavad autorile, et kõigile nendele nõuetele pööratakse hindamisel tähelepanu ning seda, mis kaaluga need kriteeriumid on. See kõik annab teksti autorile parema ettekujutuse, mida temalt oodatakse, ning selgema arusaama sellest, kuidas tulemust hinnatakse.

Kokkuvõtteks

Tagasiside on igasuguse õppeprotsessi, eriti kirjutamisprotsessi lahutamatu osa. Et tagasiside oleks tõhus, tuleks anda seda kirjutamisprotsessi kestel, mitte valmis tekstile. Seejuures tuleks tähelepanu pöörata sellele, kuidas tagasiside on sõnastatud ja missugune on töökäsk. Tõhusaim on tagasiside, mis on neutraalses toonis, konkreetne ja pakub autorile omapoolseid lahendusi. Tõhusa tagasiside andmisele aitavad kaasa selge töökäsk, hindamiskriteeriumid ja autori enda küsimused.

Viidatud kirjandus

- Jürine, Anni., Leijen, Djuddah A. J., Tragel, Ilona 2014. Akadeemiliste tekstide kirjutamine: *humaniora*. https://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/fl/avok_humaniora_final.pdf
- Hyland, Ken 2003. Genre-based pedagogies: A social response to process. – *Journal of Second Language Writing*, 12(1), 17–29.
- Hyland, Ken, Hyland, Fiona 2006. Feedback on second language students' writing. – *Language Teaching*, 39(02), 83–101.
- Leijen, Djuddah A. J. 2016. Advancing writing research: an investigation of the effects of web-based peer review on second language writing (Doctoral dissertation).
- Leki, Ilona 1990. Coaching from the margins: Issues in written response. *Second Language Writing: Research Insights for the Classroom*, 57–68.
- Lundstrom, Kristi, Baker, Wendy 2009. To give is better than to receive: The benefits of peer review to the reviewer's own writing. – *Journal of Second Language Writing*, 18(1), 30–43.
- Murray, Donald M. 1984. Teach writing as a process not product. In R. L. Graves (Ed.), *Rhetoric and composition: A sourcebook for teachers* (2nd ed., 89–94). Portsmouth, NH: Boyton/Cook.
- Zhang, Shuqiang 1995. Reexamining the affective advantage of peer feedback in the ESL writing class. – *Journal of Second Language Writing*, 4(3), 209–222.

OK